

Michael Hardt-Antonio Negri

Empire

Harvard University Press, Cambridge 2000, 500 s.¹

Küresel Bunalım ve Teorinin İflası

Zannedilenin aksine, başlangıcından itibaren modernite hiçbir zaman, siyasal, sosyal ve varoluşsal anlamda sorunlardan ve bunalımlardan hâlî olmamıştır. Batı entelektüel çevrelerinde bu bunalımın algılanış tarzı ve buna karşı geliştirilen tezler ve projeler, “modern siyaset düşüncesi” diye de adlandırılan entelektüel birikimi oluşturur. Bu açıdan bakıldığında, modern siyaset düşüncesinde, kendi içlerindeki nüanslara rağmen, her ikisi de tabiatı itibarıyla modern olan iki ana çizgi belirgin hale gelmektedir. Birincisi -Condorcet, Voltaire ve Comte’den Habermas,² Huntington ve Fukuyama’ya kadar- moderniteyi özgürleştirici bir süreç olarak algılayan ve problemlerin kayna-

ğını ya modernite öncesi yapıların kalıntılarında ya da henüz olgunluğa ulaşmamış modern süreçlerde arayan çizgidir. Bu bakış açısına göre modernite öncesi kalıntıların tamamen temizlenmesi ya da modernleşmenin daha da yoğunlaşarak yaşanması halinde problemler kendiliğinden ortadan kalkacaktır. İlginç bir şekilde, modernite tarihi boyunca merkezî sistemik çevreler tarafından benimsenegelen yaklaşım tarzı bu yönde olmuştur. Zira bu çizgi, insan aklına ve bilime *iman* üzerine bina edilen tarihsel ilerlemeci bir zihniyetin ürünüdür. Daha açık bir ifade ile bu yaklaşım, mevcut modern temayüllerin -ki tabiatı itibarıyla akli ve bilimseldir- zorunlu ve sürekli bir biçimde daha iyiye evrilmesi sûretiyle oluşacak kusursuz bir *gelecek* öngörmekte-

1 Türkçesi: *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, 423 s.

2 Ashında, çalışmalarının seviye ve içerik itibarıyla Fukuyama ve Huntington’inkiler ile birlikte anılması, Habermas’ın hakkının yenilmesi anlamına gelir. Zira her ne kadar moderniteyi savunması açısından son tahlilde Huntington ve Fukuyama ile aynı çizgide olsa da, Habermas’ın modernitenin mevcut yapısına yönelttiği ciddi eleştirilerle bu kesimden ayrıldığı dikkate alınmalıdır.

dir. Bu şekilde inşa edilmiş kurgusal bir geleceğin *şimdiyi* meşrûlaştırmadaki gücü âşikârdır.

Bunalımın algılanması ve aşılması noktasında yukarıdakinden farklılaşan bir diğer anlayışa göre bunalımın kaynağı bizzat modern iktisadî süreçlerdir. Farklı versiyonları ile birlikte özellikle Sosyalist ve Marksist bakış açıları tarafından temsil edilen bu çizgi, özgürleşmenin ancak kapitalist yapının sona er(diril)mesiyle sağlanabileceğini iddia etmektedir. Her ne kadar ilerlemeci, insanmerkezli, mekanik ve dolayısıyla da modern bir zihniyetin ürünü olsa da, mevcut süreçlere bakışı itibarıyla bu yaklaşım tarzı muhalif çizgiyi teşkil etmektedir. Dolayısıyla mevcut güç denkleminin dışında kalmış ve merkezî yapıya yabancılaşmış kesimler için bu bakış açısı, sağladığı tarih felsefesi ve tutarlı kavramsal çerçeve ile, tatmin edici bir duruş noktası olmuştur. Özellikle Batı hâkimiyeti ile sindirilmiş Batı-dışı toplumlara mensup aydınlar için Sosyalist/Marksist gelenek son derece konforlu bir sığınak vazifesi görmüştür. Zira bu çizgi sayesinde, bir taraftan kendilerini hiçbir zaman ait hissetmedikleri hâkim sisteme muhalif kalma şansına sahip olmuşlar, diğer taraftan da kendilerinin olmasına rağmen “yenilgiye uğramış”, dolayısıyla da “yanlılığı” tescil edilmiş bir geleneği reddedebilme imtiyâzını elde etmişlerdir.

Ne var ki, yirminci yüzyılın sonlarına doğru, özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Sosyalist/Marksist bakış açısı açıklayıcı ve özgürleştirici olma niteliğini büyük oranda kaybetmiş bulunmaktadır. Batı düşüncesi sözkonusu olduğunda, bunalıma en güçlü ve belki de yegâne teorik çerçeveyi sunan bu yaklaşım tarzı sürekli irtifa kaybetmesine rağmen, bunalımın boyutları katlanılmaz düzeylere ulaşmıştır. Dolayısıyla bugünkü durumu *teorisi olmayan kuşatıcı bir bunalım dönemi olarak adlandırmak yanlış olmasa gerektir*. Beşerî ilimlerin hemen her alanına nüfûz etmiş olan bilgikuramsal (epistemolojik) çoğulculuk ve muğlaklık, teorisizliğin bir belirtisi olarak okunmalıdır. Aynı şekilde en geniş tanımıyla postmodern bakış açılarının yapıbozucu bir mâhiyet arzettikleri ve siyasî, iktisadî ve sosyal anlamda inşa edici olmadıklarının altı çizilmelidir. Bu anlamda postmodern yaklaşımlar, bunalıma bir teorik çerçeve sunmaktan öte, bunalımın bilgikuramsal düzlemde bir parçası ya da göstergesi olarak kabul edilmelidirler. Bunalımın daha yakın, sosyo-politik ve iktisadî düzlemlerdeki belirtisi de ABD'deki demiryolu işçileri ile bilişim ve iletişim sektöründe işlerine son verilen mühendisleri, Filistin direnişi sempatizanlarını, çevrecileri, feministleri, Latin Amerikalı çiftçileri, IMF ve DTÖ karşıtları-

nı, anarşistleri ve Irak savaşı muhaliflerini biraraya getiren ve önemli ölçüde küresellik arzeden küreselleşme karşıtı gösterilerdir. Bu kadar çeşitli kesimleri biraraya getirebilmesi hem bunalımın ulaştığı boyutları ve hem de bunalımın, sesleri birleştirici bir teoriden ne kadar yoksun olduğunun işareti sayılmalıdır.

İmparatorluk

Batı düşünce geleneğinde merkeze yakın olan çizginin, son derece sathî ve inandırıcılıktan uzak olmasına rağmen, Küreselci (Globalist) bir söylem ile yeniden üretilmesine karşı, muhalif çizgide henüz kendini ispat etmiş ve Marksist/Sosyalist düşüncenin bıraktığı boşluğu doldurabilmiş bir yaklaşım yeşerememiştir. Bununla birlikte bu yönde atılan adımlar da yok değildir. Nitekim, Michael Hardt ve Antonio Negri tarafından kaleme alınan ve 2000 yılında Harvard Üniversitesi tarafından yayımlanan *İmparatorluk (Empire)* isimli eser, bu boşluğu doldurma amacına matuf, teorik bir çerçeveye muhtaç çevrelerde oldukça geniş yankı uyandırmış, bununla birlikte bunalımdan çıkış noktasında ciddi bir alternatif sunamamış kısır bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmparatorluk'un önemi, öngördüğü cevapların mâhiyetinden ziyade soruları formüle edişinde aranmalıdır. Bunalımı değişik boyutları ile tanımlamış olma-

sı ve dikkatleri bu yöne teksîf etmesi itibarıyla *İmparatorluk* bahse değer bir eser olma niteliği arz etmektedir. Hardt ve Negri'ye göre, gerek yerel ve gerekse küresel düzlemlerde, bugün hayatımızın her alanına nüfûz etmiş olmasından ötürü, aracsız olarak etkilerine maruz kaldığımız küllî dönüşüm, tarihte eşine rastlanması mümkün olmayan bir süreçtir. Bu süreç sadece iktisadî, siyasî ve sosyal değişkenlerle tanımlanamaz. Bunların yanında varlıkkuramsal (ontolojik), bilgi-kuramsal (epistemolojik) ve değer-kuramsal (aksiyolojik) boyutları da vardır. Jeopolitik ve ekonomik küreselleşme olgusu ile ortaya çıktığı görülen bu kuşatıcı düzen, Hardt ve Negri tarafından, "İmparatorluk" diye adlandırılmaktadır.

İmparatorluğun üç önemli özelliğinden bahsedilebilir. Birincisi, bu düzen mekânsal anlamda bir sınıra sahip değildir. İkincisi, bu düzen zamansal anlamda da bir sınıra sahip değildir. Zira içinde bulunduğumuz ânin dondurulması ve sonsuza dek sürdürülmesi esasına dayanmaktadır. Üçüncüsü ise, işleyişi bir an bile çatışmadan ve şiddetten âzâde olmamasına rağmen, İmparatorluk, söylem düzeyinde daima barışa atfedilmektedir. Yani zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın, illebet sürecek bir evrensel barış!

Bu olgu, emperyal olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyıl

Avrupa emperyalizmi ile karıştırılmamalıdır. Aslında İmparatorluk, geçmişteki hiçbir siyasî, iktisadî ve sosyal örgütlenme biçimine benzememektedir. Tam aksine İmparatorluk, hükümete hükümet etme biçimidir: Her yerdedir ama hiçbir yerde değildir. Gündelik hayatın her alanına nüfuz etmiş, dâhilî olanla hâricî olan, özel olanla kamusal olan, millî olan ile beynelmilel olan, yerel olanla küresel olan, ahlâkî olanla siyasî olan arasındaki klasik sınırları ortadan kaldırmış bir rejimdir.

Foucault'un *disiplin toplumu* ile *kontrol toplumu* arasında kurduğu karşıtlıktan esinlenen Hardt ve Negri, emperyal gücün bu küllî yapısını "biyogüç" ve üretim biçimini de "biyopolitik üretim" şeklinde tanımlarlar. Kendi ifadeleriyle biyogüç, "sosyal hayatı içinden düzenleyen" bir güç formudur. Gücün bir bütün olarak hayatın üzerindeki belirleyici etkisi, ancak onun hayatın içinden bir bileşen haline gelmesi, her bir birey tarafından özgürce özümsemiş ve yeniden üretilir olması sayesinde mümkün olmaktadır. Yani her birey, dışarıdan müdahaleye gerek kalmaksızın, kendi kendini emperyal yapının istekleri doğrultusunda kontrol etmektedir. Böylelikle, emperyal düzeni oluşturan büyük endüstriyel ve finansal yapılar sadece mamül üretmemekte, aynı zamanda kişilikler (*subjectivities*)

de üretmektedirler. Hardt ve Negri'nin deyişiyle bu yapılar, mamüllerin yanısıra, ihtiyaçları ve sosyal ilişkileriyle birlikte bedenler ve zihinler üretmektedirler. Dolayısıyla da İmparatorluğun üretim tarzı biyopolitiktir.

Emperyal düzene geçişin en bâriz göstergesi modern ulus-devlet nosyonunun artık yok olmaya yüz tutmasıdır. Batı düşüncesinde Bodin, Hobbes ve Machiavelli'den Hegel'e, ulus-devletin egemenliği, modernitenin en hayati bileşeni olagelmıştır. Avrupa'nın kendine özgü tarihsel şartlarında, Hıristiyanlığın merkezî konumunu yitirmesi ile ortaya çıkan varoluşsal ve ahlâkî boşluğu dolduran modern ulus-devlet, emperyal sistemin ortaya çıkışına kadar uluslararası düzenin temel aktörü ve uluslararası düzenin başat belirleyicisi olmuştur. Bir başka ifade ile, uluslararası düzen aslında ulus devletlerin düzeni olagelmıştır. Ancak emperyal egemenliğin devlet egemenliğinin yerini almasından itibaren devlet ile uluslararası sistem arasındaki ilişki tersine dönmüş, devletlerin dâhilî düzenleri uluslararası sistem tarafından belirlenir olmuştur.

İmparatorluk egemenliğinin ortaya çıkışı, modern ulus-devlet ile zorunlu bir bağımlılık ilişkisi içinde olan sömürgeciliğin ve emperyalizmin sona erişi ile de eş-zamanlıdır. Bilindiği gibi modern devletin temel unsuru olan

ulus nosyonu, kurgusal düzeyde bir ırkî ve kültürel arınmayı zorunlu kılmış, bu meyanda da ırkî ve kültürel “diğerleri” inşa edilmiştir. Bir başka ifadeyle, Edward Said’in *Orientalism*’de güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi, ontolojik farklılaşmayı öngeren “diğerleştirme” süreci ile oluşturulmuş ulusal kimlik, modern devlet egemenliğinin mayasını teşkil etmiştir. İşte sömürgeciliğin ve klasik Avrupa emperyalizminin sona ermesi ile birlikte bu ötekileştirme süreci de ulusal kimlik oluşturma noktasındaki fonksiyonunu yitirmiş, buna bağlı olarak da modern devletin en önemli unsuru olan ulus bilinci ciddi oranda kan kaybetmiştir. Bununla birlikte sömürgeciliğin ve emperyalizmin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Bilakis, emperyal düzende sömürü tamamıyla farklı bir mâhiyette olsa da, mesela mekânsal ve kültürel bir dışlama olmaksızın, tüm varlığı ile sürmektedir.

Hardt ve Negri’ye göre postmodern ve post-sömürgeci yaklaşım biçimlerinin ortaya çıkışı da emperyal düzene geçişin bir uzantısı olarak algılanmalıdır. Zira İmparatorluk özü itibarıyla postmodern ve post-sömürgeci-dir. İmparatorluğa yön veren üretim kalıpları çeşitliliği, farklılığı, esnekliği, melezliği, izâflılığı, hakikatsizliği, değersizliği ve göreceliliği benimserler. Bu açıdan postmodern ve post-sömürgeci

bakış açıları özgürleştirici içerikten yoksundur. Zira bu yaklaşımlar kendilerine düşman olarak Aydınlanma düşüncesini ve moderniteyi seçmişlerdir. Oysa bugün düşman, artık Aydınlanma düşüncesi değil, modernitenin yerini almakta olan, Aydınlanma-sonrası İmparatorluk’tur.

İmparatorluk’ta dikkate şâyân bir diğer tartışma da “fundamentalizm” ile postmodernizm arasında kurulan ilişkidir. Hardt ve Negri’ye göre gerek İslâm ve gerekse Hıristiyanlık adına ortaya çıkan “köktendinci” hareketler, zannedilenin aksine, modernitenin değil postmodernitenin ürünüdür. Zira her iki hareket de mevcut yapılara ve süreçlere bir başkaldırıdır. Ayrıca ne İslâm ve ne de Hıristiyan “fundamentalizminin” nihâî hedefi, Hardt ve Negri açısından, modernite öncesi yapıları yeniden ihya etmektir. İran Devrimi, örneğin, dünyayı tahakküm altına alan kapitalist üretim kalıpları ve ilişkilerinden bir kaçıştır. Moderniteye değil de modernitenin yerini alan İmparatorluk yapısının oluşumuna bir başkaldırıdır. Aynı şekilde, aile mefhumunun Hıristiyan “fundamentalizminin” gündemindeki merkezî rolü de İmparatorluğun beraberinde getirdiği toplumun postmodern parçalanmasına verilmiş bir cevaptır.

“Fundamentalizm” kavramı etrafında oluşturulan problemlili söylemi bir tarafa bıraksak bile,

Hardt ve Negri'nin bu konudaki iddiaları ciddi soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Örneğin İslâmî hareketler meselesinde, Hardt ve Negri özellikle Batı entelektüel çevrelerinde yaygınca işlenen bir hatayı tekrarlamaktadırlar. Son yirmi yıldır dünyanın gündemine giren ve "İslâmî Uyanış" (*Islamic Revival*) diye ifade edilen olgu, Batı'da konuya ilgi duyan çevrelerce sanki İslâmî hareketlerin tarihî bir geçmişi yokmuş ve 1970'lerin sonunda ve 80'lerin başında bu hareketler gökten zembille inmiş gibi algılanmaktadır. Bu bakış açısına zemin teşkil eden anlayış, dinlerin - dolayısıyla da İslâm'ın- evrensel tekâmülün geçmiş bir safhasına ait olduğunu iddia eden ve yirminci yüzyıl boyunca İslâm'ı ancak arkaik bir yapı olarak gören Aydınlanmacı anlayıştır. Nitekim, İslâmî hareketlerin ortaya çıkışının, 1973'ten itibaren hızla artan petrol fiyatlarının, ABD ve müttefiklerinin Sovyetler Birliği'ni çevreleme amacıyla oluşturmaya çalıştıkları "yeşil kuşak" stratejisinin, ya da İslâm dünyasındaki Batıcı ve laik idarelerin başarısızlıklarının bir fonksiyonu ve neticesi olarak sunulması, bu algılamının en açık göstergesidir. Aynı algılamının bir tezâhürü olarak, Hardt ve Negri, İran Devrimi'ni ve diğer İslâmî hareketleri her türlü tarihsel, siyasî, sosyal ve kültürel bağlamlarından soyutlamak suretiyle postmodern süreçlere veril-

miş bir tepki olarak tasvir etmektedirler. Bu yaklaşım, İslâmî hareketlerin tarihî sürekliliğini gözardı etmekte ve 1980'lerde su yüzüne çıkan canlanmanın gerçek dinamiklerini görmemizi engellemektedir. Buna ilaveten, İslâmî hareketlerin ortaya çıkışını, modernitenin değil de postmodernitenin tahakkümüne verilmiş bir tepki olarak ve sanki Müslümanların modernite ile hiçbir problemi yokmuş gibi sunmak tarihsel gerçeklere de aykırıdır. Zira, tamamen bir modernite ürünü olan sömürgeciliğe karşı girişilen bağımsızlık hareketlerinde İslâm'ın oynadığı rol ortadadır.

Aslında "fundamentalizm" tartışmasında daha da belirginleşen bu hatalı metodolojik tavrın tüm kitaba hâkim olan bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Her ne kadar kitapta, modern Batı tarihi ve düşüncesinin geçirdiği dönüşüm, en azından Hardt ve Negri tarafından algılandığı biçimiyle verilmeye çalışılmışsa da, Batı düşüncesinin temelini teşkil eden ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik kodların ve bu kodların tarihî olaylar ile irtibatının bir analizi yapılmamıştır. Başka bir ifadeyle, modernlik ve postmodernlik arasındaki süreklilik unsurları ve bu unsurların düşünsel temelleri görmezden gelinmiştir. Neticede postmoderniteyi doğuran âmillerin modernitede saklı olduğu gerçeği dikkatten kaçırılmıştır. Halbuki birbirini takip eden ta-

rihsel dönemler arasında aşılmaz duvarların olduğunu varsaymak vahim bir hatadır. Hele bu tür dönemlendirmelerin, hakikî olması sadece muhtemel zihinsel dayatmalar olduğu göz önüne alınırsa hatanın boyutu daha da iyi anlaşılır.

Dönemlendirme meselesi, *İmparatorluk*'ta benimsenen tarih felsefesi ile de yakından alakalıdır. Hardt ve Negri'ye göre modernlik iki karşıt kutbun çatışması olarak tanımlanabilir: İçkin demokratik güçler ve aşkın otoriter güçler. Buna göre, Avrupa'da modernitenin başlangıcı, ortaçağlara hâkim olan ve dünyevî olayları kontrol eden aşkın otoritenin reddedilmesi sûretiyle elde edilen özgürlük olarak tanımlanmaktadır. Rönesans dönemi boyunca insanlık, aklına duyduğu güven sayesinde, daha önce kaybetmiş olduğu gücünü ve onurunu yeniden ihyâ etmiştir. Dolayısıyla içkinlik, insanda başlayıp yine insanda biten ve insanlığın kolektif gücünün bir yansıması olan “hakikat” olarak tanımlanmaktadır. Hardt ve Negri, içkinliğin mekânı olan “insanlar” anlamında “multitude” kelimesini kullanmaktalar. Zira onlara göre “millet” ya da “halk” gibi diğer tüm kavram ve terimler aşkın kavram-sallaştırmalardır.

Ne var ki Rönesans ile ihyâ edilen içkinlik fazla uzun ömürlü olamamıştır. Zaman içinde aşkın güçler farklı bir mâhiyette yeni-

den ortaya çıkmışlar ve her ne kadar tamamen ortadan kaldıramamışlarsa da, içkin güçleri tahakküm altına almışlardır. İçkin güçler ile aşkın güçler arasındaki bu çatışma tarihî akışın motoru işlevini görmektedir. Bu anlamda, Hardt ve Negri'ye göre modernite aslında, aşkın ve içkin güçlerin çatışmasından kaynaklanan bir krizin tarihidir. Böyle bir yaklaşımın, Marksist tarih algılamasının, farklı tabirlerle yeniden üretilmesinden başka bir şey olmadığı okuyucunun gözünden kaçmamalıdır.

Dolayısıyla Hardt ve Negri için iki modernite vardır: Birisi aşağıdan gelen yığınların sesi, diğeri ise bu sesi bastırmaya çalışan yukarının ezici gücü. Bu nedenle, postmodernistlerin yaptığı gibi, bir bütün olarak moderniteye karşı olmak yanlıştır. Zira bugün şahit olduğumuz baskıcı emperyal yapı modernitenin sadece bir yanının ürünüdür.

Peki çıkış yolu nedir? Bu nokta da Hardt ve Negri'nin tatmin edici bir cevap ortaya koyabildikleri söylenemez. Çağdaş bunalımı iktisadî ilişkiler ekseninde değerlendirmeleri, çözüm arayışlarını yine iktisadî ilişkiler düzlemine indirgemeleri, çağdaş bir proleterya devrimi beklentisi içerisinde olmaları ve epistemolojik anlamda modernitenin içinde kalmakta ısrar etmeleri, Hardt ve Negri'nin beslendikleri Marksist damarın tezâhürleridir. Bu yönü ile

İmparatorluk, zamanının buhranını mevcut Marksist teoriyi güncellemek sûretiyle aşma amacına matuf, Lenin'in *Emperyalizm*'ine benzetilebilir. Ancak bugünkü bunalımın şiddeti ve mâhiyeti *İmparatorluk*'un, *Emperyalizm* örneğinde olduğu kadar geniş bir açılım sağlamasını engellemektedir. Uyandırdığı tüm yankıya rağmen *İmparatorluk*'un yaraya

merhem olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla yaşanan bunalım hâlen teorik bir çerçeveden yoksundur ve kendine bir teori aramaktadır. Bu teorik çerçevenin Batı düşüncesi içerisinde çıkmasının mümkün olup olmadığı ayrıca tartışılmalıdır. Zira bunalım zaten Batı düşüncesinin üzerine bina edildiği değerler sisteminin bunalımı değil midir?